

VAN SENAAAT NAAR INDIVIDU

De afnemende invloed van de senaat ten faveure
van individuen in de late Romeinse republiek

BACHELORWERKSTUK

Student: Hidde Schuurman

Studentnummer: S4486935

Begeleider: dr. J.H.M. de Jong

Datum: 1-8-2017

Woordenaantal: 9119

Inhoudsopgave

- Inleiding: pagina 2
- Status quaestionis: pagina 3
- Machtsverschuiving van de senaat naar Romeinse generaals: pagina 7
- Het ontstaan van een onofficiële samenwerking: pagina 10
- Het eerste Triumviraat is succesvol: pagina 12
- Onrust komt tot een hoogtepunt na het einde van het eerste Triumviraat: pagina 15
- Conclusie: pagina 17
- Bibliografie: pagina 18

Inleiding

Het eerste Triumviraat is een onderwerp dat zowel in de antieke tijd zelf als in de moderne tijd regelmatig behandeld is, al is de term enigszins misleidend. Kort na de dood van Caesar ontstond er namelijk een tweede Triumviraat, alleen was dit verbond officieel ingesteld en had het dictatoriale macht. Waar Pompeius de Grote, Marcus Licinius Crassus en Julius Caesar de politiek weliswaar heel erg konden beïnvloeden, moesten ze wel goedkeuring van de senaat krijgen. Hoewel de samenwerking door mij gewoon het eerste Triumviraat genoemd zal worden, is het belangrijk om niet te vergeten dat dit verbond vrij informeel was en dus niet officieel ingesteld werd door de betrokkenen. Het is mijn bedoeling om te analyseren hoe Caesar, Pompeius en Crassus macht vergaarden. Op basis van antieke bronnen die vooral een geschiedenis van Rome beschrijven wil ik gaan kijken naar de acties van de drie leden van het eerste Triumviraat die hun invloed in de politiek van de Romeinse republiek vergrootten. Die acties zullen vervolgens geanalyseerd worden aan de hand van de theorie van Max Weber over drie vormen van legitiem leiderschap: traditioneel, charismatisch en legaal-rationeel.

De staatsgreep van Sulla in 82 v.C. zal het begin vormen van mijn stuk, omdat Pompeius onder de dictatuur van Sulla op zeer jonge leeftijd al meer macht kreeg dan oudere, meer ervaren senatoren. Tien jaar later, tijdens hun gezamenlijke consulschap in 70 v.C., kwamen Pompeius en Crassus samen aan de macht. Volgens de meeste antieke bronnen moest Caesar de twee bij elkaar brengen om in 60 v.C. het verbond tussen de drie te kunnen sluiten. De verdere ontwikkeling van de relaties tussen Caesar, Pompeius en Crassus zal eveneens bekeken worden. Hoe wist Caesar bijvoorbeeld steun van beide mannen te krijgen en hoe kwamen de drie bij elkaar in het eerste Triumviraat? De neergang en het einde van de samenwerking is misschien nog wel het belangrijkste, vooral omdat er meerdere burgeroorlogen en zelfs het ontstaan van het keizerrijk uit voortvloeide. Wat zorgde er bijvoorbeeld voor dat Caesar naar het plaatsje Luca trok om met zijn twee bondgenoten nieuwe afspraken te maken in 56 v.C., met het risico dat hij vervolgd zou worden voor misdaden die hij onder andere tijdens zijn consulschap in 59 v.C. begaan zou hebben? Hoe kon luttele jaren na de dood van Crassus al een burgeroorlog ontstaan? Dit zijn vragen die ik de revue wil laten passeren in mijn scriptie. Het is mijn doel om te toetsen of de theorie van Weber over leiderschap toegepast kan worden op de late Romeinse republiek. De theorie zal gebruikt worden om naar de leiderschapsposities die Caesar, Pompeius en Crassus bemachtigden te kijken. De senaat en acties van senatoren die bijvoorbeeld Caesar of Pompeius tegenwerkten zullen ook voorbij komen, omdat de senaat ook gezag had in de behandelde periode. Mijn onderzoek zal dus beginnen met Crassus en Pompeius die op verschillende manieren macht verkregen in de jaren '70 v.C. en uiteindelijk allebei consul werden in 70 v.C. Caesar die op begon te klimmen in de Romeinse politiek van de jaren '60 v.C. en zijn vroege contacten met Pompeius en Crassus zal het tweede deel vormen. Het daadwerkelijke ontstaan van de samenwerking zal in het derde deel aan bod komen, hierbij hoort het consulschap en de eerste jaren in Gallië als gouverneur van Caesar. Het derde deel zal de conferentie van Luca beschrijven, een samenkomst van de drie heren om (onderlinge) kwesties op te lossen. Enkele gebeurtenissen uit ieder deel zullen aan de theorie gekoppeld worden, zodat de ingewikkelde situatie in de late Romeinse republiek afgezet kan worden tegen het gezag van de senaat enerzijds en generaals als Pompeius en Caesar anderzijds. Bovendien zal duidelijk worden dat de drie leden van het eerste Triumviraat er vergelijkbare methodes op nahielden bij het verkrijgen van macht, met bijvoorbeeld meer focus van Crassus op giften aan het volk ten opzichte van militaire overwinningen bovenop grote financiële mogelijkheden die Pompeius en Caesar behaalden.

Status quaestionis

Het eerste Triumviraat is in de moderne literatuur niet zo vaak het hoofdonderwerp als gedacht. Toch komt in ieder artikel of boek over de laatste decennia van de Romeinse republiek het eerste Triumviraat ruimschoots aan bod, al gaan bijvoorbeeld boeken vaker over individuen. Deze recente boeken vertellen veelal het verhaal dat in de antieke bronnen staat, zonder duidelijk een punt te willen maken over een vraagstuk dat de bronnen op kunnen roepen.¹ In de epiloog van zijn boek over Caesar geeft Goldsworthy nog wel een aantal algemene zaken die bij de hoofdpersoon van het boek en de tijd waar hij in leefde passen. Niet alleen staken talloze mensen zoals Caesar zich in de schulden om politiek hoger op te komen. Eerdere voorbeelden, zoals Sulla en Pompeius, hadden al aangetoond dat de invloed van een eigen leger heel groot kon zijn en dat zomaar alle macht kon grijpen. Ambitie en angst hoorden volgens Goldsworthy bij de generatie van Caesar die door grote risico's te nemen potentieel op de hoogste posities in de republiek terecht kon komen. Mensen zoals Caesar moesten successen behalen om niet ten prooi te vallen aan concurrenten. Met andere woorden: Caesar was niet compleet uniek in zijn generatie. Veel mannen in de hogere politieke regionen van de republiek waren uit op successen, zodat ze de gevolgen van een nederlaag niet hoefden te ondervinden. Bovendien waren ze geneigd om persoonlijke vijanden te wantrouwen.²

Stanton en Marshall zien het eerste Triumviraat als de coalitie tussen Crassus en Pompeius met Caesar als een jeugdige politicus die de functie van consul bekleedde om de politieke lijn van de eerste twee te kunnen volgen. Caesar zou volgens de auteurs namelijk niet zomaar de verkiezing kunnen winnen zonder de steun die hij kreeg van zijn twee bondgenoten. Stanton en Marshall wijzen tot slot op het samenbrengen van de twee oudere, rivaliserende leden van het pact door Caesar. Volgens de auteurs konden Crassus en Pompeius goed genoeg met elkaar overweg om op politiek niveau samen te werken. Hoewel verschillende antieke auteurs (Suetonius, Appianus, Plutarchus) dit idee wel noemen in hun werken, lijkt het volgens Stanton en Marshall onwaarschijnlijk dat twee ervaren en bekwame politici samengebracht moesten worden door een jonge man die nog niet eens consul was geweest in 60 v. Chr.³

Om wat dieper in te kunnen gaan op het begin van de coalitie die de vorige auteurs bespraken, kan een artikel van Hillman gebruikt worden. Hij behandelt het jaar 70 v. Chr., waarin Crassus en Pompeius samen consul waren. Het betreffende jaar wordt als een breekpunt neergezet. De gebeurtenissen worden vergeleken met het jaar 60 v. Chr., toen Caesar steun vond bij de twee ex-consuls en ze volgens Plutarchus bij elkaar bracht. Hillman geeft ook nog aan hoe in het *Leven* van Plutarchus het jaar 70 v. Chr. een omslagpunt is, vooral voor Pompeius. In dat jaar zou hij zijn verbinding met het volk als het ware verloren zijn. Hierdoor werd hij afhankelijk van tribunen en demagogen om het volk te kunnen bespelen, aldus Hillman.⁴ Dit is een belangrijk artikel, vooral omdat de rol van Pompeius in de Romeinse politiek uitgebreid bekeken wordt en moeilijkheden om invloed uit te oefenen aan het licht komen die meegespeeld lijken te hebben bij het ontstaan van het eerste Triumviraat.

Eve Parrish schreef een artikel over de carrière van Crassus tussen zijn jaar als consul en het consulschap van Caesar. Hierin komt naar voren dat Crassus zich nadat hij consul was geweest inliet met senatoren en aristocratische families, onder andere om een triomftocht van Pompeius tegen te

¹ Tom Stevenson, *Julius Caesar and the transformation of the Roman republic* (New York, 2014); Adrian Goldsworthy, *Caesar: life of a colossus* (New Haven, 2006); Philip Freeman, *Julius Caesar* (New York, 2008); Pat Southern, *Pompey the Great* (Stroud, 2002).

² Goldsworthy, *Caesar*, 512-516.

³ G.R. Stanton en B.A. Marshall, 'The coalition between Pompeius and Crassus 60-59 B.C.', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 24 (1975), 205-219.

⁴ Thomas P. Hillman, 'Plutarch and the first consulship of Pompeius and Crassus', *Phoenix* 46 (1992), 124-137

houden en zijn eigen macht te vergroten.⁵ Op basis van wat Parrish gevonden heeft, kan in ieder geval getwijfeld worden aan Crassus in de rol van een *popularis*, omdat hij juist contacten heeft met senatoren die eerder voor de macht van de senaat zullen zijn. Het tegenwerken van Pompeius door Crassus is in de bronnen te vinden, al gebeurde het omgekeerde ook.

Een artikel van Mitchell behandelt de periode 62-60, het begin van de coalitie. De handelingen van de politieke grote mannen in de late Romeinse republiek komen langs, van de moeilijkheden die de senaat had tot wat uiteindelijk ijdele hoop bleek van Cicero op serieuze politieke steun van Pompeius. Mitchell stelt later in zijn artikel dat de aristocratie de triumvirs naar elkaar toe dreef en zo uiteindelijk indirect zorgde voor het eind van de republiek. De gedrevenheid en opgedane kennis van Pompeius tijdens het dictatorschap van Sulla noemt de auteur een belangrijke factor. Toen gematigd ingrijpen niet het gewenste resultaat opleverde in 60 v. Chr., voerde Pompeius de druk op om zo de macht te grijpen. Cicero wilde zich hier niet mee bemoeien, het artikel eindigt dan ook met de opmerking dat er eigenlijk geen plek voor hem was in de Romeinse politiek vanaf het jaar 59 v. Chr.⁶

Erich Gruen schreef al in 1969 een artikel over de conferentie van Luca. Het behandelt de voorgeschiedenis van Pompeius, waaronder de veranderende verhouding tussen Pompeius en de Romeinse aristocratie, de senaat in het bijzonder. Dit kan toegepast worden om een beter beeld te krijgen van de samenwerking die ontstond in de vorm van het eerste Triumviraat en de rol die Pompeius speelde in die samenwerking. Gruen concludeert dat de conferentie van Luca ervoor zorgde dat de drie mannen weer beter samen gingen werken, terwijl de rest van de Romeinse aristocratie lijnrecht tegenover het pact kwam te staan. De tegenstand van de rest van de aristocratie zorgde er bovendien voor dat de republiek niet zomaar dictatoriaal bestuurd kon worden, zelfs al hadden Caesar, Crassus en Pompeius dat gewild.⁷

Een artikel van John Ramsey over het consulschap van Pompeius in 52 v.C. kan cruciale informatie bevatten over hoe deze beslissing tot stand kwam en vooral de gevolgen voor de onrust in de Romeinse republiek beter duiden dan antieke auteurs hebben gedaan. De auteur stelt in het eerste deel van het artikel dat Pompeius via een verkiezing als enige consul was gekozen, het was dus niet een beslissing die door de senaat alleen was genomen. Het tweede deel gaat over de reden voor het benoemen van één consul. Deze benoeming was volgens Ramsey niet bedoeld om Caesar van een tweede jaar als consul af te houden, omdat een grote opstand in Gallië hem bezighield. De bedoeling was om Titus Annius Milo, een politicus en bendeleider, niet als consul te krijgen. De bende van deze Milo was namelijk verantwoordelijk voor de dood van Publius Clodius Pulcher, een andere bendeleider uit de eerste eeuw v.C. Als consul zou hij niet berecht kunnen worden voor zijn rol bij de moord op Clodius, dit was dus de reden voor een consul volgens Ramsey. Met deze beslissing werd het gebrek aan consuls door corruptie en omkoping in de jaren voor deze verkiezing opgelost, met recente voorbeelden als onderbouwing voor deze keuze.⁸

Een artikel van Flaig behandelt de ondergang van de Romeinse republiek aan de hand van een theoretisch model dat door Christian Meier is opgesteld. Omdat de oligarchie in de republiek acute problemen niet meer zelf op kon lossen, moesten individuen dit gaan doen. Op hun beurt wantrouwde de oligarchie de individuen die problemen oplosten weer. Dit alles zorgde ervoor dat het politieke systeem actie van individuen nodig had maar met het oplossen van problemen verergerde de crisis van het systeem juist. De grote en noodzakelijke verandering was het einde van

⁵ Eve J. Parrish, 'Crassus' new friends and Pompey's return', *Phoenix* 27 (1973), 357-380.

⁶ Thomas N. Mitchell, 'Cicero, Pompey, and the rise of the first triumvirate', *Traditio* 29 (1973), 1-26.

⁷ Erich S. Gruen, 'Pompey, the Roman aristocracy, and the Conference of Luca', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 18 (1969), 71-108.

⁸ John T. Ramsey, 'How and why was Pompey made sole consul in 52 B.C.?', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 65 (2016), 298-324.

de republiek en het begin van het keizerrijk.⁹ De mogelijkheden voor Romeinse aristocraten om de senaat voor hen te laten werken werden steeds groter door het aftakelen van de republiek en de inkomsten die het voeren van oorlog in een provincie kon opleveren, met uiteindelijk het eerste Triumviraat dat die macht daadwerkelijk naar eigen invulling wist te gebruiken.¹⁰ Flaig haalt ook Weber aan: als het volk of een soortgelijke groep niet meer gelooft in de kwaliteiten van de leidende klasse om te leiden, dan vervalt het legitieme gezag van de leidende klasse.¹¹

De moderne literatuur geeft een visie op wat in de antieke bronnen te vinden is. Met een moderne visie is het mogelijk om een beschrijving door een antieke auteur te verduidelijken, zodat de theorie van Weber beter toegepast kan worden op een beschreven gebeurtenis. Het is mijn bedoeling om te toetsen of de theorie van Weber toegepast kan worden op antieke bronnen die verhalen over de late Romeinse republiek. Dat niet alles over de periode behandeld kan worden, komt terug in mijn keuze voor gebruikte bronnen.

Methode

Iedere antieke bron is vooringenomen, het is dus van belang om context te geven bij de gebruikte bronnen. Aan de vertaling van het werk van Cassius Dio (waarschijnlijk geschreven tussen 200 en 222 n.C.) is een moderne introductie toegevoegd, waarin onder andere iets gezegd wordt over het diverse bronnengebruik voor de *Roman history*. Dit diverse bronnengebruik kan echter niet voorkomen dat het werk vanaf de tweede Punische oorlog op het gelijknamige werk van Livius gaat lijken. Volgens de auteur van de introductie was Cassius Dio een senator die met een Romeinse blik en positief over de monarchie schreef. Deze blik past weer bij de manier waarop Cicero en zijn rol in het tegenwerken van de monarchie beschreven worden.¹² Ook Appianus (95-165 n.C.) gebruikte veel verschillende bronnen, zoals in de moderne introductie van diens *Roman history* staat. Polybius, Caesar en Augustus zijn enkele van de bronnen die de antieke auteur zelf noemt. Wat voor de meeste antieke auteurs geldt, past ook bij Appianus: het schrijven van een interessant verhaal was belangrijker dan de feiten exact geven. Het toevoegen van speeches die historische figuren gegeven zouden hebben is een onderdeel van dat interessante verhaal boven de feiten.¹³ Suetonius behandelt het leven van Julius Caesar niet chronologisch maar in categorieën. Hoewel het werk overzichtelijk opgesteld is, zorgt die strakke indeling ervoor dat er nogal eens ongenueanceerde uitspraken en generalisaties in de *Levens* van Suetonius (die uitgebracht werden rond 122, toen keizer Hadrianus aan de macht was) zitten. In het algemeen is het belangrijk om het onderscheid tussen een geschiedwerk en een biografisch werk in het achterhoofd te houden, omdat enkel politieke gebeurtenissen die de kennis over het leven van de hoofdpersoon vergroten in een biografie genoemd kunnen worden.¹⁴ Plutarchus schreef zijn *Levens* rond dezelfde tijd als Suetonius. Deze Griekse auteur hield zich niet zo bezig met revoluties of andere grote gebeurtenissen. Karakter was voor hem belangrijker: de invloed van geboorte en successen en mislukkingen in het leven van een individu waren punten die hem interesseerden.¹⁵ In de introductie van het boek *Fall of the Roman*

⁹ Egon Flaig, 'Reassessing the theoretical framework: Meier's achievement', in: Johann P. Arnason en Kurt A. Raaflaub, *The Roman empire in context: historical and comparative perspectives* (Chichester, 2013), 67-85, alhier 68-70.

¹⁰ Flaig, 'Reassessing the theoretical framework', 72-73.

¹¹ Ibidem, 74.

¹² Cassius Dio, *Roman history*, vert. Earnest Cary, Loeb Classical Library 53 (Londen, 1914-1927), introduction xvii-xix.

¹³ Appianus van Alexandrië, *The civil wars*, red. Horace White, Loeb Classical Library 4 (Londen, 1913), Introduction.

¹⁴ Suetonius, *Julius Caesar*, in: *Keizers van Rome*, vert. D. den Hengst (Amsterdam, 2000), 11-12.

¹⁵ Plutarchus, *Fall of the Roman republic* (Londen, 2005), vert. Rex Warner, Translator's introduction, xiv.

republic, waar enkele van de *Levens* van Plutarchus vertaald in staan, wordt bovendien verteld dat Plutarchus een negatief beeld had van de late Romeinse republiek. Tegenover de relatieve rust tijdens zijn leven onder Romeinse keizers, was de eerste eeuw v.C. een periode van morele en politieke achteruitgang geweest. Met deze blik op de geschiedenis geeft Plutarchus ook volgens deze introductie meer om karakter dan om acties van personen. Ondanks serieuze kritiek op zijn brongebruik, gebruikte Plutarchus wel meerdere soorten bronnen en was hij zich bovendien bewust van vooringenomenheid van werken uit de late Romeinse republiek die hij als bron wilde gebruiken.¹⁶ Velleius Paterculus schreef een korte geschiedenis van Rome die rond 30 n.C. voltooid was. Zijn focus ligt vooral op portretten van grote figuren. Na zijn militaire carrière schreef hij in korte tijd een Romeinse geschiedenis zonder bronnen erg zorgvuldig te bekijken. Sommige gebeurtenissen vergeet hij bovendien te vermelden. Het werk is echter wel goed leesbaar en het bevat geen doelbewuste falsificatie, al zitten er veel retorische middelen in de tekst en wordt onder andere Caesar geprezen door Paterculus.¹⁷ Hoewel antieke auteurs met een bepaalde blik naar de geschiedenis kijken en bijvoorbeeld een voorkeur hebben voor Caesar en zijn nalatenschap in de vorm van het keizerrijk, zijn deze auteurs niet zo direct betrokken bij de gebeurtenissen als bijvoorbeeld Cicero of Caesar zelf. Ondanks alle gebreken die genoemd kunnen worden, zitten de bronnen vol met genoeg materiaal om leiderschap te onderzoeken. Met de vergaarde informatie is het mijn bedoeling om de theorie van Max Weber te toetsen door beschrijvingen uit de gebruikte bronnen te analyseren aan de hand van de drie categorieën die Weber heeft beschreven.

Gezag verkrijgen kan dus, volgens Weber, opgedeeld worden in drie categorieën. Legaal-rationeel gezag houdt verband met het verlenen van autoriteit op basis van regels en wetten, traditioneel gezag heeft te maken met de legitimatie van macht op basis van zaken als familie, afstamming en goden. Charismatisch gezag ten slotte kan gelegitimeerd worden door militaire successen te behalen en te doneren aan delen van de bevolking of aan de staat.¹⁸ Bij charismatisch gezag speelt bovendien mee dat een individu zijn autoriteit uit kan dragen, zodat volgers blijven geloven in het charismatische gezag.¹⁹ Met deze kennis kunnen de gebeurtenissen die in de bronnen staan bekeken worden aan de hand van de drie categorieën van gezag. De senaat als instituut zou zich ook kunnen beroepen op een republikeinse traditie naast legaal-rationeel gezag, al lijkt dit niet waarschijnlijk binnen het model van Weber. Individuele senatoren konden charismatisch gezag uitdragen, al is deze vorm van gezag vooral bij machtige mannen die een leger achter zich hadden zichtbaar, zoals Caesar en Pompeius.

Door de theorie van Weber aan in de bronnen beschreven gebeurtenissen te verbinden, wil ik kijken in hoeverre het opbouwen van gezag teruggevonden kan worden in de bronnen. Niet iedere gebeurtenis zal eenvoudig bij een van de drie pure en theoretische categorieën die Weber noemt, omdat ze niet direct in de praktijk voorkomen. Toch moet het mogelijk zijn om inzicht te geven in de macht van individuen ten opzichte van de senaat in de laatste decennia van de Romeinse republiek.

¹⁶ Plutarchus, *Roman republic*, Introduction, xviii-xx.

¹⁷ Velleius Paterculus, *Roman history*, vert. Frederick W. Shipley, Loeb Classical Library 152 (1924), introduction.

¹⁸ Max Weber, Guenter Roth en Claus Wittich, *Economy and society: an outline of interpretive sociology* (Berkeley, 1978), 215.

¹⁹ John Potts, *A history of charisma* (New York, 2009), 118.

Machtsverschuiving van de senaat naar Romeinse generaals: 87-66 v.C.

De eerste eeuw voor Christus was een bijzonder onrustige periode in het Romeinse rijk met verschillende burgeroorlogen die plaatsvonden en uiteindelijk de val van de republiek en het begin van het keizerrijk. Om Caesar, Crassus, Pompeius en andere invloedrijke senatoren van noodzakelijke context te voorzien, is het belangrijk om kort iets te zeggen over het begin van de onrust in de Romeinse republiek. Wat uiteindelijk de val van de republiek zou betekenen, begon allemaal met spanningen tussen *optimates* en *populares*. Dit waren niet duidelijk gedefinieerde groepen van politici die respectievelijk voor de meeste invloed op de politiek van de senaat of de meeste invloed van het volk op de politiek waren. De gebroeders Gracchus probeerden al in de tweede eeuw v.C. landverdeling ten behoeve van de armen in Rome door te voeren. Zij staan bekend als *populares*. De spanningen met de *optimates* in de senaat liepen zo hoog op, dat in de strijd om landverdeling te verwezenlijken beide Gracchi stierven. In deze tijd kon de senaat mensen met charismatische autoriteit, zoals de gebroeders Gracchus, nog tegenhouden. Veroveringen en bijbehorende oorlogsbuit zorgden er echter voor dat generaals steeds meer op eigen houtje soldaten aan zich konden verbinden, zoals in de jaren '80 v.C. zou blijken.

In die tien jaar liepen de spanningen namelijk weer hoog op tussen de *optimates* en *populares* in de Romeinse politiek. Aanhangers van de volksgezinde Marius namen tussen 87 en 82 v.C. de macht over in Rome. Sulla, een senaatsgezinde politicus, versloeg met Pompeius en Crassus in zijn legers uiteindelijk de *populares* en werd dictator. Omdat Pompeius de voorkeur kreeg van de dictator en zo al snel boven Crassus uitstak op militair gebied, stortte die laatste zich op de politiek. Plutarchus stelt zelfs dat Pompeius in afwezigheid machtiger was in Rome en Crassus machtiger was als ze allebei in Rome waren in de jaren '70 v.C.²⁰ Marius kon de macht in Rome grijpen, terwijl Sulla dictator kon worden na zijn overwinning op de aanhangers van de inmiddels overleden Marius. Dat de senaat steeds minder goed tegen machtige individuen kon optreden, komt ook na de dood van Sulla terug. Pompeius en Crassus wisten hun macht namelijk op te bouwen in de loop van de jaren '70. In deze periode gaat Crassus de kant op van de legaal-rationele autoriteit door de politiek in te gaan en senator te worden. Pompeius gebruikt juist meer zijn charismatische autoriteit om een leger tot zijn beschikking te krijgen van Sulla en later van de senaat. Pompeius werd populairder en hij kon steeds meer soldaten van de senaat tot zijn beschikking krijgen.

Vlak na de dood van Sulla in 78 v.C. sloot Pompeius zich aan bij de senaat, zodat hij met een leger de tegenstanders van de senaat kon bevechten. Na het verslaan van een tegenstander, Aemilius Lepidus, mocht Pompeius met hetzelfde leger naar Spanje trekken om de generaal Sertorius namens de senaat te bevechten.²¹ Met zoveel macht voor Pompeius bestond er in de senaat de angst dat hij met zijn leger naar Rome zou trekken om alle macht voor zichzelf te grijpen. Toen Pompeius niet direct steun kreeg van de senaat in de moeilijke strijd tegen Sertorius, stuurde hij een brief aan de senaat waarin hij dreigde om met zijn leger terug naar Rome te komen. De senaat gaf toe, stuurde steun naar Spanje en Sertorius werd verslagen.²² De dreiging van een alleenheerser lijkt ervoor gezorgd te hebben dat de senaat niet happig was om nog meer materiaal naar Pompeius te sturen. Diens charismatische gezag bij het Romeinse volk maar vooral bij de soldaten in zijn legers was namelijk groot geworden door zijn militaire successen in de jaren '70 v.C. Eerder had hij zich nog bij de senaat aangesloten toen Sulla stierf. Pompeius kreeg het nu dus voor elkaar om macht te krijgen van de senaat, waarna hij met successen charismatisch gezag opbouwde bij zijn soldaten en zo minder afhankelijk werd van de legaal-rationele autoriteit waar de senaat aanspraak op had. Pompeius maakte zich met zijn acties niet bepaald geliefd bij de senaat.

Pompeius en Crassus kwamen lijnrecht tegenover elkaar te staan toen Spartacus een slavenopstand leidde. Het was Crassus namelijk gelukt om die slavenopstand neer te slaan namens de senaat. Op de weg terug naar Rome versloeg Pompeius echter een paar duizend slaven die

²⁰ Plutarchus, *Life of Crassus*, vert. Rex Warner, in: *Fall of the Roman Republic* (Londen, 2005), 116-118.

²¹ Plutarchus, *Life of Pompey*, vert. Rex Warner, in: *Fall of the Roman Republic* (Londen, 2005), 176-177.

²² Stevenson, *Julius Caesar*, 55.

gevlucht waren, waarop hij ging beweren dat hij en niet Crassus verantwoordelijk was voor het neerslaan van de slavenopstand. Hieruit kan opgemaakt worden dat Pompeius in dit geval glorie voor zichzelf op probeerde te eisen, zelfs al kunnen zijn verrichtingen in Spanje als veel prestigieuzer gezien worden dan het neerslaan van de slavenopstand.²³ Het is opvallend dat Pompeius zijn best doet om Crassus die namens de senaat opereerde af te troeven. Misschien had dit wel te maken met het gegeven dat een charismatisch leider successen moet behalen om zijn achterban te behouden, zoals Weber het beschrijft.²⁴ Goldsworthy noemde het algemene belang voor jonge politici om successen behalen al eerder.²⁵ Het lijkt erop dat veel (opkomende) politici van de eerste eeuw v.C. te maken hadden met de noodzaak om successen te behalen. Dat er bewijs is voor deze observatie, komt zeker terug bij de opkomst van Caesar.

Pompeius wilde consul worden, ook al voldeed hij niet aan de eisen die bij de positie van consul hoorden.²⁶ Pompeius en Crassus gingen gezamenlijk succesvol campagne voeren om consul te worden, omdat ze elkaar anders dwars zouden zitten en misschien wel allebei de functie niet konden krijgen.²⁷ Tijdens hun gezamenlijke jaar als consul waren de twee constant aan het ruziën. Vanwege deze ruzies gingen ze elkaar blokkeren tijdens hun samenwerking, zodat ze alleen een groot offer aan Hercules wisten te verrichten. Aan het einde van hun jaar als consul nam Crassus nog wel het initiatief om 'vriendschap' met zijn collega te realiseren.²⁸ De politieke carrière van zowel Crassus als Pompeius kent een groot succes in het jaar 70 v.C., ze worden namelijk samen consul. De twee helpen elkaar om de positie te bemachtigen, vooral om de positie te bereiken en niet afgetroefd te worden door een andere kandidaat. De spanning tussen de twee tijdens hun jaar als consuls kan verbonden worden met de verschillende belangen van Pompeius Crassus. Waar Pompeius zijn charismatische gezag kon gebruiken om de positie van consul te bemachtigen, lukte het Crassus (die veel sterkere banden met de senaat had dan Pompeius) om samen te werken en op die manier de positie te verkrijgen. Totaal verschillende belangen veroorzaakten ruzies tussen de twee consuls, waarop ze elkaars plannen weer gingen blokkeren.

Rond 67 v.C. was piraterij op de Middellandse Zee een groot probleem, zo groot zelfs dat Pompeius het commando kreeg over de zee en 50 mijl landinwaarts vanaf de zee. Enkel Caesar stemde in de senaat voor de wet die het commando aan Pompeius zou geven. Plutarchus zegt hierover dat Caesar voor stemde om meer binding te krijgen met Pompeius. Diens populariteit bij het volk als legeraanvoerder kon bovendien door Caesar op hemzelf geprojecteerd worden door te stemmen voor wat het volk wil.²⁹ Uit angst voor het volk kreeg Pompeius het commando uiteindelijk van de senaat.³⁰ Na het verslaan van de piraten mocht Pompeius direct door om met grote delen van het Romeinse leger koning Mithridates in het oosten te verslaan. Caesar viel dus op door als enige senator voor het bevel tegen de piraten te stemmen. Zelfs al viel hij op, vele anderen probeerden bij machtige mannen als Pompeius een wit voetje te halen, zoals Goldsworthy al schreef in zijn epiloog.³¹ Deze gebeurtenissen laten zien dat Pompeius nog wel met de legaal-rationele autoriteit in de vorm van de senaat verbonden is, maar dat het hem lukt om met zijn charismatische gezag de senaat over te halen om hem *imperium* te geven. Noodzakelijke successen voor het momentum van zijn charismatische gezag worden door Pompeius behaald. Hij bleef na deze succesvolle jaren als

²³ Velleius Paterculus, *Roman history*, 2.30; Adrian Goldsworthy, *Caesar*, 92-93.

²⁴ Weber, *Economy and society*, 242.

²⁵ Zie noot 2.

²⁶ 42 jaar was de norm, net als het uitvoeren van taken als quaestor en praetor nodig waren voordat een senator consul kon worden

Quaestor: toezichthouder over de schatkist, financiën, het leger en officieren.

Praetor: magistraten die zich met rechtspraak bezighouden, al waren ze geen beroepsrechters.

²⁷ Plutarchus, *Crassus*, 125.

²⁸ Ibidem, 125-126.

²⁹ Plutarchus, *Pompey*, 186-187.

³⁰ Cassius Dio, *Roman history*, 36.24; Paterculus, *Roman history*, 2.31.

³¹ Zie noot 2.

legeraanvoerder bezig om strijd te mogen leveren en overwinningen te behalen, zodat zijn status niet minder zou worden.

Een legeraanvoerder kon dus *imperium* en soldaten bemachtigen van de legaal-rationele autoriteit (de senaat) door bijvoorbeeld militaire successen te behalen. Deze ontwikkeling kan verbonden worden met het stuk van Flaig, omdat een individu met veel macht waar de senaat niet adequaat iets tegen in kan brengen vaker terugkomt in de laatste eeuw van de Romeinse republiek (/Sulla, Pompeius, Caesar). In de tijd dat individuen zoals Pompeius steeds meer macht kregen en zich door hun macht minder van de senaat aan hoefden te trekken, kwam de jonge generaal Julius Caesar op in de Romeinse politiek. Hoe hij op kon komen en het ontstaan van zijn samenwerking met Pompeius en Crassus, het eerste Triumviraat, zal in het volgende hoofdstuk behandeld worden.

Het ontstaan van een onofficiële samenwerking: 65-60 v.C.

De opkomst van Julius Caesar halverwege de jaren '60 v.C. in de Romeinse politiek is niet ongewoon. Zijn verkiezing als *pontifex maximus* door het volk in 63 v.C. is wel enigszins bijzonder, vanwege de concurrentie voor die positie en het feit dat niet andere *pontifices* of priesters maar het volk koos voor Caesar.³² Appianus van Alexandrië geeft in zijn tweede boek over de burgeroorlogen in de Romeinse geschiedenis een beschrijving: "Caesar was still a young man, but powerful in speech and action, audacious in every way, sanguine in everything, and profuse beyond his means in the pursuit of honours. While yet aedile and praetor he had incurred great debts and had made himself wonderfully agreeable to the multitude, who always sing the praises of those who are lavish in expenditure."³³ Deze beschrijving past bij de jaren voor Crassus en Pompeius samen gingen werken met Caesar, in 60 v.C. Het geeft aan dat Caesar erg ambitieus was en er alles aan deed om op te klimmen in de Romeinse samenleving. De laatste zin laat daarnaast zien dat hij aan de verwachtingen van de massa wilde voldoen door veel geld uit te geven, om politieke ambten toegewezen te krijgen maar ook als levensstijl van een rijk iemand. Zijn ambitie was dus zo groot dat hij bereid was om zichzelf diep in de schulden te steken, zodat hij zijn ambt goed kon vervullen en in aanmerking kon komen voor hogere posities. Het normale dat de opkomst van Caesar typeerde geeft aan dat hij het legaal-rationele gezag van de senaat volgde, eigenlijk tot hij met Pompeius en Crassus het eerste Triumviraat vormde in 60 v.C. Bij de verkiezing om *pontifex maximus* te worden kon Caesar als argument aanvoeren dat hij afstamde van de zoon van Aeneas en daarmee van Venus. Dit is een duidelijk voorbeeld van traditionele autoriteit uit de theorie van Weber.

Een belangrijke functie van Caesar voordat hij consul werd was zijn verantwoordelijkheid voor het dagelijkse bestuur van Rome als *aedilis curulis*. Van mensen die deze functie bekleedden werd verwacht dat ze veel geld uitgaven om bijvoorbeeld spelen te organiseren, Caesar was hier dan ook volop mee bezig. Achter het maken van grote schulden zat echter een ingecalculeerd risico: door veel geld uit te geven maakte hij zich populair bij het volk dat profiteerde van bijvoorbeeld door hem georganiseerde spelen. Door aan de verwachtingen van het volk te voldoen, kon hij in aanmerking komen voor een positie als praetor in een provincie van het Romeinse rijk. In deze positie kon hij *imperium* krijgen, inclusief de beschikking over een leger. Met dit leger zou hij bijvoorbeeld dorpen in Spanje en Gallië kunnen plunderen en belastingen kunnen heffen, zodat hij genoeg geld binnenkreeg om zijn crediteuren terug te betalen.³⁴ De schulden van Caesar waren echter zo groot dat hij financiële steun nodig had van Crassus om *imperium* in Spanje te kunnen krijgen. De financiële steun kreeg hij in ruil voor zijn politieke steun tegen Pompeius. In Spanje was Caesar vooral bezig met geld verdienen. Volgens Appianus liet hij zaken als recht spreken links liggen en versloeg hij stammen om ze daarna tribuut te laten betalen aan Rome. Caesar mocht een triomftocht houden voor zijn verdiensten in Spanje, maar die ging niet door omdat hij zijn leger moest ontbinden en Rome als privépersoon moest betreden om mee te mogen doen aan de verkiezingen om consul te worden.³⁵ Het behalen van successen was belangrijk voor Caesar om charismatisch gezag op te bouwen. Een positie met diplomatieke onschendbaarheid behouden kon echter het verschil betekenen tussen vervolgd worden of door kunnen werken aan zijn carrière, dus Caesar besloot zijn triomftocht af te blazen om zich verkiesbaar te kunnen stellen voor de positie van consul.

Pompeius kreeg het na zijn expeditie in het oosten niet voor elkaar om eindelijk een landverdeling voor veteranen uit zijn legers door te voeren. De senaat had namelijk een moeizame relatie met Pompeius, een gegeven dat door Erich Gruen wordt beschreven. De aristocratie probeerde de ex-consul eigenlijk buitenspel te zetten en uit te sluiten. Volgens Gruen was Pompeius namelijk het grootste gevaar voor de gevestigde orde van de Romeinse politiek. Hij had meerdere keren bijna alle macht gehad en hij had ook bedreigd met een staatsgreep toen er niet direct hulp

³² Cassius Dio, *Roman history*, 37.37.

³³ Appianus, *Civil wars*, 2.1.

³⁴ Stevenson, *Julius Caesar*, 59-60; Cassius Dio, *Roman history*, 37.8.

³⁵ Appianus, *Civil wars*, 2.8.

kwam voor de strijd tegen Sertorius.³⁶ Enkele mannen of eventueel families die als *optimates* gezien kunnen worden streden voor de macht van de senaat en daarmee voor het behouden van de status quo. Deze politici waren bijvoorbeeld tegen zaken als veel militaire macht voor een persoon, volksgezinde wetgeving en ook grote politieke macht voor individuen. Conservatieve politici zoals Cato de Jongere kwamen logischerwijs in opstand tegen Pompeius. Hij had namelijk te veel militaire en politieke macht, als het aan senatoren zoals Cato lag.³⁷

Pompeius gaf zijn *imperium* volgens Cassius Dio direct op toen hij in 62 v.C. terugkeerde in Rome. Hij had dictatoriale macht kunnen grijpen, maar hij zou niet zoals andere charismatische mannen die wel de macht grepen (Marius en Sulla in respectievelijk 87 en 82 v.C.) een smet op zijn carrière willen krijgen door als alleenheerser op te gaan treden. Na een triomftocht kreeg Pompeius wel bepaalde privileges, bijvoorbeeld het mogen dragen van een generaalsmantel tijdens publieke spelen, mede dankzij de stem van Caesar.³⁸ Cassius Dio schrijft in dit stuk behoorlijk positief over de terugkeer van Pompeius na de oorlog tegen Mithridates. Verschillende hierboven genoemde senatoren bestreden de wensen die Pompeius had na zijn terugkeer. Caesar zou de wetten over bevel en privileges voor Pompeius ook gesteund hebben om juist afkeer op te wekken ten opzichte van Pompeius, zelfs al lijken de wetten alleen maar positieve effecten te hebben op zijn status van grote generaal.

De grote status van Pompeius in de jaren '60 v.C. was een zegen maar ook een vloek. Hoewel hij de senaat onder druk kon zetten om de beschikking te krijgen over bijna het hele Romeinse leger, kreeg Pompeius het na de oorlog tegen Mithridates niet voor elkaar om de landverdeling voor zijn veteranen te regelen. De senaat, met Crassus die steun verleende, hield dit besluit tegen. Door tegengas te geven probeerde de senaat zelf krachtig te lijken en Pompeius dwars te zitten. Deze strijd ging zo ver dat Pompeius samen ging werken met Caesar, die nog wel populair was bij het volk. Samen met Crassus, die sterke banden met de senaat had en bovendien rijk was, werd een verbond gesloten dat bekend kwam te staan als het eerste Triumviraat. De afnemende invloed van de senaat werd hier nog verbloemd door het tegenhouden van de landverdeling die Pompeius door wilde voeren. Vanaf het ontstaan van het eerste Triumviraat, dat in het volgende hoofdstuk behandeld zal worden, komt het gebrek aan macht van de senaat echt duidelijk naar voren.

³⁶ Gruen, 'Roman aristocracy', 72.

³⁷ Ibidem, 73; Paterculus, *Roman history*, 2.40.4-5.

³⁸ Cassius Dio, *Roman history*, 37.20-21.

Het eerste Triumviraat functioneert kort na het ontstaan: 60-57 v.C.

Op het moment dat Caesar zich voor het consulschap van 59 v.C. verkiesbaar stelde, had hij een triomftocht voor zijn jaar in Spanje afgezegd. De senaat stemde niet in met het verzoek van Caesar om zich verkiesbaar te kunnen stellen zonder aanwezig te hoeven zijn. Pompeius werd ondertussen nog steeds tegengewerkt door Lucullus, de generaal die het bevel over de oorlog tegen Mithridates kwijt was geraakt aan Pompeius, over zijn voorstel om land te verdelen onder armen en veteranen uit zijn legers. Crassus steunde Lucullus in het tegenwerken van de landverdeling. Uiteindelijk kwam het zover dat Pompeius onder ede gezworen zou hebben dat hij Caesar ging steunen om consul te worden, zodat de landverdeling meer kans zou maken om doorgevoerd te worden.³⁹ Charismatisch gezag lijkt cruciaal te zijn voor Pompeius, wiens status en gezag behoorlijk zijn afgenomen sinds zijn terugkeer van de oorlog tegen Mithridates in 62 v.C., om toch zijn wensen door te kunnen voeren. Door Caesar te steunen om consul te worden, was er een mogelijkheid voor Pompeius om de landverdeling voor zijn veteranen voor te laten stellen door Caesar. Dat het voorstel niet op een normale manier doorgevoerd werd, zal nog besproken worden. Eerst wordt het derde lid van het eerste Triumviraat kort besproken: Crassus.

Door ook de rijke Crassus bij de samenwerking te betrekken, werd het mogelijk om op financieel gebied meer invloed uit te oefenen. Door senatoren of tribunen geld toe te stoppen en uitdelingen aan het volk te organiseren kon het eerste Triumviraat zich in alle lagen van de bevolking verzekeren van steun. De connecties met de senaat van Crassus waren bovendien een goede manier om ook senatoren zover te krijgen om voor bijvoorbeeld de landverdeling te stemmen. Volgens Cassius Dio lukte het Caesar om met zijn drieën samen te gaan werken. Redenen voor de andere twee om met elkaar en Caesar in zee te gaan zijn er volgens Cassius Dio echter ook. Pompeius wilde namelijk niet alleen de landverdeling voor veteranen regelen. Zijn status, die minder indrukwekkend was dan halverwege de jaren '60 v.C., wilde hij weer vergroten door zijn twee bondgenoten te gebruiken. Crassus wilde op zijn beurt meer macht krijgen door zijn twee bondgenoten tegen elkaar op te zetten en voorstellen van beide mannen te steunen.⁴⁰ Zo kwam het in 60 v.C. tot een onofficiële samenwerking tussen twee van de machtigste mannen van de late Romeinse republiek en een ambitieuze jonge senator: het eerste Triumviraat. De afgenomen invloed van de senaat werd pijnlijk duidelijk door de macht die Caesar, Pompeius en Crassus konden uitoefenen.⁴¹ Deze samenwerking pakte eigenlijk allerlei elementen samen. Terwijl Crassus een goede band had met de senaat en dus met de legaal-rationele autoriteit, had Caesar een sterk charismatisch gezag dat eigenlijk alleen nog maar groter kon worden als consul. Pompeius had in het verleden veel macht, door de houding van de senaat kon hij niet gedaan krijgen wat hij wilde. Dit kon zijn macht en charisma aantasten door een gebrek aan (militaire) successen, een reden voor Pompeius om via een alternatieve route toch de landverdeling gedaan te krijgen. Samen met Crassus en Caesar wilde hij proberen buiten andere senatoren om voorstellen door te voeren, de landverdeling voor zijn veteranen was een van de belangrijkste zaken die geregeld moesten worden.

Uit angst voor de mogelijke onbeperkte macht die Caesar als consul zou kunnen krijgen met Crassus en Pompeius aan zijn zijde, werd Calpurnius Bibulus door de senaat naar voren geschoven. Dit lukte ook, al werd veel omkoping toegepast door de senaat.⁴² Vrijwel alle voorstellen van Caesar werden door zijn medeconsul Bibulus tegengehouden. Deze collega van Caesar werkte hem dus tegen namens de senaat. Om zijn wetten door te kunnen voeren zocht Caesar directe steun van Pompeius en Crassus om voor het volk op het forum hun steun uit te spreken. Overigens sprak Caesar na een incident met Cato en andere senatoren niet meer in de senaat, enkel het volk werd

³⁹ Appianus, *Civil wars*, 2.8-9; Cassius Dio, *Roman history*, 37.54.

⁴⁰ Gruen, 'Roman aristocracy', 77-78; Cassius Dio, *Roman history*, 37.54-56; Paterculus, *Roman history*, 2.44.

⁴¹ Stevenson, *Julius Caesar*, 73; Flaig, *Roman republic*, 72.

⁴² Stevenson, *Julius Caesar*, 74.

nog direct toegesproken.⁴³ De locatie van het senaatsgebouw, aan de rand van het oorspronkelijke Forum in Rome, maakte het mogelijk voor senatoren zoals Caesar om het volk buiten het gebouw toe te spreken.⁴⁴ Pompeius trouwde met de dochter van Caesar, Julia, om hun banden te versterken. Dit versterken van de banden tussen twee van de drie triumvirs kan eveneens verbonden worden met de minder belangrijke rol die Crassus kreeg, al was hij aan het begin van de samenwerking nog de machtigste van de drie bondgenoten volgens Cassius Dio.⁴⁵ De legaal-rationele autoriteit probeerde Caesar tegen te werken, maar hij wist hier onderuit te komen door zijn eigen charismatische gezag meedogenloos te gebruiken. Met de steun van Pompeius en Crassus kon de senaat maar weinig tegen voorstellen van Caesar inbrengen, helemaal toen Bibulus zijn huis niet meer uit durfde te gaan nadat een boze menigte onder andere hem had aangevallen.

Caesar bleef wel in het openbaar actief. De verdeling van land en het gouverneurschap voor Caesar na zijn jaar als consul kon geregeld worden dankzij brede steun van het volk en het gebruik van geweld om tegenstanders uit te schakelen.⁴⁶ Dat Caesar bezig was voor de periode na zijn jaar als consul blijkt wel uit het feit dat hij een van de twee consuls van 58 v.C. aan zich wist te binden door een huwelijk te regelen. De andere consul van dat jaar was bovendien al een vriend van hem. Zelfs de volkstribunen 'koos' Caesar voor hij naar Gallië vertrok, volgens Appianus. Een van de twee tribunen, Publius Clodius Pulcher, kwam al jaren eerder bij Caesar in het krijt te staan. Deze Clodius werd namelijk in 63 v.C. niet aangeklaagd door Caesar voor het verstoren van een religieus festival.⁴⁷ Door al deze voorbereidingen kon Caesar met een gerust hart zijn functie neerleggen en als gouverneur in Gallië aan de slag gaan.

Clodius kon veel doen als tribuun, omdat hij invloedrijke mensen uit Rome weg wist te krijgen, waaronder de conservatieve senator Cato (militaire bezigheden op Cyprus). Bovendien lukte het deze tribuun van 58 v.C. om, samen met Caesar (bij wie hij dus in het krijt stond), Cicero zover te krijgen dat hij vrijwillig als balling uit Rome vertrok. Door een wet in te voeren dat mensen die anderen hadden laten executeren gestraft moesten worden, wist Cicero dat zijn optreden na de verijdelde staatsgreep van Catilina in 63 v.C. door Clodius aan werd gepakt. Pompeius beloofde Cicero te steunen, maar hij was niet aanwezig tijdens rechtszaken en Cicero vertrok uit Rome.⁴⁸ Na acties van Clodius tegen Pompeius en een gebrek aan optreden van de senaat, wilde Pompeius zijn imago verbeteren door werk maken van de terugkeer van Cicero. Bovendien kreeg hij er met het terughalen van Cicero een bondgenoot tegen Clodius bij. Cicero wist bij zijn terugkeer de banden van Pompeius met de senaat weer te verbeteren. Het resultaat van de verbeterde banden was opnieuw een positie met heel veel macht voor Pompeius, hij kreeg namelijk invloed op alles wat met de graantoevoer van het Romeinse rijk te maken had.⁴⁹ De acties van Clodius lijken het fragiele eerste Triumviraat nog fragieler te maken. Pompeius werd eerst al door de senaat en ook door het volk minder gewaardeerd vanwege zijn gebrek aan acties om Cicero te helpen. Pompeius liep vooral imagoschade op ten opzichte van zijn eerdere status als succesvolle generaal, bij de senaat maar ook bij het volk. Om zijn afnemende status weer te verhogen, greep hij in om Cicero terug te halen naar Rome. De senaat gaf hem hierop als legaal-rationele autoriteit weer veel macht. Ook dit kan niet goed zijn geweest voor de verhoudingen binnen het Triumviraat, omdat Pompeius weer zijn banden met de senaat (die absoluut geen fan van Caesar was en hem eigenlijk wilde berechten voor zijn gedrag als consul en zijn werkwijze in Spanje en Gallië) en het legaal-rationele gezag aantrok.

⁴³ Catherine Steel, *The end of the Roman republic, 146 to 44 BC: conquest and crisis* (Edinburgh, 2013), 165-167; Cassius Dio, *Roman history*, 38.3-4.

⁴⁴ Fergus Millar, 'Popular politics at Rome in the late republic', in: Hannah M. Cotton en Guy M. Rogers, *Rome, The Greek World, and the East: volume 3: The Greek World, Jews, and the East* (Chapel Hill, 2002), 162-182, alhier 180.

⁴⁵ Robert J. Rowland jr., 'Crassus, Clodius, and Curio in the year 59 B.C.', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 15 (1966), 217-223, alhier 218.

⁴⁶ Steel, *Roman republic*, 164-165; Plutarchus, *Pompey*, 211-212; Cassius Dio, *Roman history*, 38.6-7.

⁴⁷ Ibidem, 168-169; Appianus, *Civil wars*, 2.14; Cassius Dio, *Roman history*, 38.9.

⁴⁸ Ibidem, 170-171; Cassius Dio, *Roman history*, 38.12-17; Paterculus, *Roman history*, 2.45.

⁴⁹ Plutarchus, *Pompey*, 213-214; Cassius Dio, *Roman history*, 38.30; Cassius Dio, *Roman history*, 39.9.

Pompeius had dus grote macht gekregen van de senaat, maar na dit bevel over de graantoevoer kreeg hij niet nog een keer veel macht. Dit zorgde ervoor dat de relatie van Pompeius met de senaat weer achteruit ging. Caesar kon door het vele geld dat hij verdiend had met plunderen en slavenhandel in Gallië op de acties van de senaat reageren, bijvoorbeeld door de samenwerking te hernieuwen met Crassus in Ravenna. Op de conferentie van Luca werd Pompeius ook weer echt bij het eerste Triumviraat betrokken. Zo kon het volgens Philip Freeman gebeuren dat Caesar in 57 v.C. nog serieus in de problemen kon komen met de senaat, die hem terug wilde halen uit Gallië en hem wou berechten. Zijn handelen als consul was niet gewenst, omdat het de senaat grotendeels omzeilde en zijn medeconsul Bibulus buitenspel zette. Dankzij het hernieuwde pact met Pompeius en Crassus, overwon hij deze problemen grotendeels.⁵⁰ De senaat begon zich steeds meer sterker tegen het eerste Triumviraat te keren, vooral Caesar moest het ontgelden. Dat het de senaat niet lukte om echt een vuist te maken tegen Caesar, geeft aan dat het systeem helemaal naar de hand gezet kan worden van een individu.

De successen die het eerste Triumviraat behaalde zijn dus een teken aan de wand dat het republikeinse systeem bespeeld kon worden door individuen met genoeg geld, iets dat vooral duidelijk werd in het jaar dat Caesar als consul actief was. Niet alleen kon de medeconsul van Caesar zijn baan niet meer uitvoeren, zelfs de senaat kon omzeild worden door het volk direct toe te spreken buiten het senaatsgebouw. De positie met imperium die Caesar vanaf 58 v.C. in Gallië ging bekleden. De overwinningen die hij behaalde in Gallië leverden hem gigantisch veel geld en gezag bij zijn soldaten en bij het Romeinse volk op. Met dit geld kon hij investeren in uitdelingen en in bouwprojecten om het volk achter zich te krijgen. Bovendien kon Caesar verkiezingen in Rome beïnvloeden. Dit was belangrijk, omdat de senaat voor de verkiezingen om het consulschap van het jaar 55 v.C. een kandidaat steunde die wilde dat Caesar afstand van zijn *imperium* in Gallië zou doen om als privépersoon berecht te kunnen worden in Rome. Dit was het moment om in te grijpen. Afspraken over deze verkiezing zouden dan ook zijn gemaakt op de conferentie van Luca met Crassus en Pompeius. Deze gebeurtenis en de periode tot aan het begin van de burgeroorlog tussen Pompeius en Caesar zullen in het laatste hoofdstuk behandeld worden.

⁵⁰ Philip Freeman, *Julius Caesar* (New York, 2008), 162-163.

Onrust komt tot een hoogtepunt na het einde van het eerste Triumviraat: 56-50 v.C.

Om hun macht nog verder uit te breiden maakten Caesar, Crassus en Pompeius nieuwe afspraken in het Italiaanse Luca. Met zijn bondgenoten als consuls zou Caesar bovendien kunnen voorkomen dat de senaat zijn *imperium* in Gallië niet zou verlengen, om hem te kunnen berechten als privépersoon. Door een leger te trainen en hen alles te laten plunderen wat er te plunderen viel in Gallië, kreeg Caesar het voor elkaar dat hij een fortuin tot zijn beschikking had. Met alle inkomsten van het plunderen wist hij mensen op allerlei posities om te kopen en voor zich te winnen. Op de conferentie kwamen naar verluid 200 senatoren en 120 proconsuls en praetors samen, die in meer of mindere mate direct met Caesar verbonden waren. Overladen met geld en met grote verwachtingen voor de toekomst vertrokken de genodigden weer.⁵¹ Alle drie de bondgenoten wilden als gouverneur *imperium* bemachtigen over een provincie, samen met bijbehorende legioenen soldaten. Als consuls zou dit toewijzen het eenvoudigste geregeld kunnen worden op een legale manier, dus stelden Pompeius en Crassus zich kandidaat om wederom gezamenlijk consul te worden. Het al eerder genoemde voornemen van de senaat om Caesar te vervolgen tegenhouden was ook een reden om het consulschap te bemachtigen, zodat een vervolging niet plaats zou kunnen vinden.⁵² Deze keer verliep de verkiezing nog grimmiger dan hun voorgaande gezamenlijke verkiezing in 70 v.C. De tegenkandidaat (Domitius, die gesteund werd door Cato en anderen die het gedrag van het eerste Triumviraat afkeurden) werd bijvoorbeeld aangevallen door mensen die Pompeius en Crassus steunden. Hierop durfden hun tegenstanders hun huizen niet meer uit, waardoor Crassus en Pompeius als consuls werden uitgeroepen. Deze verkiezing is overigens nog een voorbeeld van de senaat die lijdzaam toe moest zien hoe het republikeinse systeem gebruikt kon worden door individuen om hun eigen wensen te verwezenlijken. Tijdens het tweede gezamenlijke consulschap werd geregeld dat Caesar langer in Gallië mocht blijven. Cicero werd onder druk gezet door Pompeius om na zijn verbanning de leden van het Triumviraat te steunen, dit gebeurde (met veel tegenzin) dan ook in een speech.⁵³ Crassus kreeg het bevel over Syrië en Pompeius over Egypte na hun jaar als consul, inclusief het leger waar ze op uit waren.⁵⁴ Volgens Velleius Paterculus kende het verlangen van Crassus naar financieel gewin en andere (militaire) successen geen grenzen.⁵⁵ Het grenzeloze verlangen van Crassus naar een militaire overwinning kan verbonden worden met het neerslaan van de slavenopstand in 73 v.C., omdat Pompeius dit succes opeiste. Het door Paterculus genoemde verlangen van Crassus om een militair succes te boeken kostte hem zijn leven, hij werd namelijk verslagen en gedood tijdens zijn gevechten tegen de Parthen in 53 v.C.

Na de dood van Crassus nam de onrust in de Romeinse republiek nog verder toe. Er vond zoveel geweld en omkoping plaats dat verkiezingen voor de positie van consul in 53 v.C. niet doorgingen.⁵⁶ Het idee ontstond om Pompeius dictator te maken, dit speelde mee bij het uitstellen van de verkiezingen voor het consulschap.⁵⁷ De conservatieve senator Cato wist uiteindelijk voor elkaar te krijgen dat Pompeius als enige consul aangesteld werd en niet als dictator, zodat de senaat technisch gezien niet de macht uit handen hoefde te geven. Feitelijk had Pompeius de macht van een dictator gekregen van de senaat, een reden om de kant van de *Optimates* te kiezen. De banden met Caesar waren zo goed als verdwenen. De verbinding met de daden van Sulla als dictator was

⁵¹ Plutarchus, *Pompey*, 215-216.

⁵² Suetonius, *Julius Caesar*, 27.

⁵³ Stevenson, *Julius Caesar*, 91; Southern, *Pompey*, 106-108.

⁵⁴ Catherine Steel, *Roman republic*, 175-177; Plutarchus, *Crassus*, 128-129; Appianus, *Civil wars*, 2.17.

⁵⁵ Paterculus, *Roman history*, 2.46.

⁵⁶ Ramsey, 'Why was Pompey made sole consul', 299; Catherine Steel, *Roman republic*, 182-183; Appianus, *Civil wars*, 2.19.

⁵⁷ Appianus, *Civil wars*, 2.20-22; Cassius Dio, *Roman history*, 40.48-49.

bovendien moeilijker te leggen, omdat Pompeius geen dictator was, ook al had hij dictatoriale macht als enige consul.⁵⁸ Pompeius kon zelfs na zijn jaar als enige consul extreem machtig blijven. De problemen voor Caesar werden nu echt serieus, vooral omdat hij zo goed als geen steun meer had vanuit de senaat. Waar Caesar overwinningen nodig had om gezag uit te dragen, sloot Pompeius zich juist aan bij de senaat. De twee voormalige bondgenoten stonden lijnrecht tegenover elkaar. Niet onbelangrijk is het risico dat Caesar liep om vervolgd te worden als zijn termijn in Gallië zou eindigen. Een positie als consul zou dit probleem oplossen, al was toestemming van de senaat nodig om zich verkiesbaar te stellen zonder vervolgd te kunnen worden, een verzoek dat waarschijnlijk niet ingewilligd zou worden.

Caesar probeerde nog met behulp van tribunen goedkeuring te vinden om zich *in absentia* (buiten Rome) verkiesbaar te stellen voor het consulschap, zodat hij zijn leger kon behouden en niet als privépersoon naar Rome hoefde te gaan.⁵⁹ De senaat was hier helemaal niet voor en wilde zelfs dat hij zijn leger op zou geven. Zelfs het voorstel om zijn bevel in Gallië te verlengen, zodat hij niet als privépersoon hoefde te functioneren, werd niet goedgekeurd door de senaat. Caesar behield zijn troepen en negeerde de senaat, volgens Cassius Dio om niet in de handen te vallen van zijn vijanden zonder diplomatieke onschendbaarheid.⁶⁰ Door zijn overwinningen in Gallië kon Caesar met zijn eigen geld een leger bij zich houden, al waren successen wel nodig om zijn autoriteit bij de soldaten in stand te houden. Een tribuun en vriend van Caesar stelde voor om zowel Pompeius als Caesar hun leger te laten ontbinden, de senaat en vrienden van Pompeius zouden dit voorstel tegen hebben gehouden.⁶¹ Uiteindelijk werd het voorstel om van Caesar en Pompeius een legioen terug te halen voor de strijd tegen de Parthen wel goedgekeurd. De twee vertrokken legioenen bleven echter in Italië achter en Pompeius kreeg er controle over.⁶² Deze beschrijving is van een commandant van Julius Caesar, Aulus Hirtius, en niet van hemzelf. Dit neemt natuurlijk niet weg dat het stuk minder positief over de senaat en Pompeius is dan over de legeraanvoerder van de auteur. Ondanks de duidelijke vooringenomenheid van de auteur is dit wel een concrete beschrijving van een ooggetuige over de periode vlak voor het ontstaan van de burgeroorlog in 49 v.C. De senaat steunt Pompeius en Caesar wordt tegengewerkt. Caesar was tot alles in staat om zijn vervolging tegen te houden.⁶³ In deze situatie lijkt het er nog op dat de senaat met legaal-rationeel gezag de opstandige Caesar met zijn charismatische gezag kan verslaan, wetten staan nog boven een charismatische leider (al staat Pompeius nog weer boven de senaat). Het belang van successen en het in stand houden van zijn autoriteit lijkt echter zo belangrijk voor Caesar dat hij bereid is om illegale activiteiten te plegen met zijn leger. Het oversteken van de Rubicon in 49 v.C. kan als een ultieme poging neergezet worden om Caesar zijn macht uit te stralen en om vervolging door de senaat te ontlopen. De senaat trok zich terug uit Rome, de burgeroorlog tussen Caesar en Pompeius was begonnen.

De structuur van de republiek was zelfs al voor Pompeius en Crassus op de voorgrond traden aan het afbrokkelen. Individuen zoals Pompeius en later Caesar konden steeds meer macht vergaren, zonder dat de senaat effectief tegengas kon geven. Met Pompeius als enige consul was de senaat eigenlijk al ondergeschikt aan één consul, maar het begin van de burgeroorlog tussen Pompeius en Caesar liet helemaal zien dat een individu boven de senaat kon staan.

⁵⁸ Ramsey, 'Why was Pompey made sole consul', 304-305; Paterculus, *Roman history*, 2.47.3.

⁵⁹ Steel, *Roman republic*, 186-187.

⁶⁰ Appianus, *Civil wars*, 2.25; Cassius Dio, *Roman history*, 40.44.

⁶¹ Julius Caesar, *Gallic Wars*, vert. H.J. Edwards, Loeb Classical Library 72 (Londen, 1917), 8.52; Paterculus, *Roman history*, 2.47.

⁶² Steel, *Roman republic*, 194-195; Julius Caesar, *Gallic Wars*, 8.54-55.

⁶³ Paterculus, *Roman history*, 2.49; Suetonius, *Julius Caesar*, 30-31.

Conclusie

Gebeurtenissen uit de bronnen hebben laten zien dat de senaat steeds minder invloed kon uitoefenen op individuen als Pompeius en Caesar in de loop van de eerste eeuw v.C. Waar Sulla nog alle macht als dictator greep en de senaat op die manier ondergeschikt maakte, wisten Pompeius en later Caesar hun charismatische gezag steeds verder uit te breiden. De senaat was steeds minder nodig om macht te behouden. Flaig stelde al dat de Romeinse oligarchie zelf geen problemen op kon lossen, individuen moesten dit doen. De toenemende invloed van individuen die problemen oplosten, zoals Pompeius en Caesar, kon niet effectief ingeperkt worden door de senaat. Dit zorgde ervoor dat de invloed van de oligarchie in de Romeinse republiek sneller kon verschuiven naar individuen, in het bijzonder door de financiële voordelen van *imperium* en bijbehorende legers. Het lukte Pompeius bijvoorbeeld om met troepen die hij van de senaat mocht leiden de beschikking te krijgen over nog meer soldaten, zijn overwinningen zorgden ervoor dat hij steeds meer macht naar zich toe kon trekken. De tijd van Caesar in Spanje rond 62 v.C. en de jaren '50 v.C. in Gallië met een leger tot zijn beschikking gaven hem eenzelfde mogelijkheid om successen te behalen en zo zijn charismatische gezag uit te breiden als Pompeius. Met de vrijgekomen financiële middelen kon hij bovendien allerlei politici en het volk beïnvloeden, zoals Plutarchus al schreef. Caesar behaalde zoveel successen dat Pompeius in deze periode zijn focus verlegde van het eerste Triumviraat naar de senaat. Een directe confrontatie had hier al kunnen gebeuren, maar de senaat schrapte haar steun, waarop Pompeius zijn verbond met Caesar en Crassus nieuw leven inblies. Op de Conferentie van Luca in 56 v.C. spraken de drie af om nog meer macht naar zich toe te trekken door Crassus en Pompeius weer samen als consul te laten werken. Na de dood van Crassus sloot Pompeius zich toch weer aan bij de enigszins wanhopige senaat, die zelfs bereid was om hem alleen consul te laten worden in 52 v.C. Deze positie was vergelijkbaar met een dictator, maar het werd bemachtigd zonder geweld te gebruiken tegen de senaat. Dit laatste zegt zeker iets over de staat waarin de Romeinse oligarchie verkeerde. Omdat de senaat niet had kunnen reageren op de toenemende macht van individuen zoals Pompeius en Caesar, was haar invloed steeds verder afgenomen. Aan het eind van de jaren '50 v.C. was het gezag van de senaat zelfs zo afgenomen dat Pompeius eigenlijk dictator mocht worden, alleen dan zonder de daadwerkelijke titel en de negatieve herinneringen aan de tijd van Sulla als dictator. Met Pompeius aan de kant van de senaat leek de oligarchie nog van Caesar te kunnen winnen, maar de burgeroorlog die Caesar startte betekende al snel het einde van de Romeinse republiek. Door constant individuen aan te stellen om problemen op te lossen en daarna niet goed met de macht van die individuen om te kunnen gaan, nam de invloed van de senaat langzaam maar zeker af. Pompeius kwam nog via verkiezingen als een soort dictator aan de macht en hield op die manier de senaat nog enigszins in stand. Toen Caesar de macht met geweld greep tijdens de in 49 v.C. begonnen burgeroorlog, was de macht van de senaat tot een dieptepunt gezakt.

De theorie van Weber is een interessante manier om gezag en autoriteit te duiden die bovendien toegepast kan worden op het verhaal van de late Romeinse republiek uit de behandelde bronnen. Er zitten echter wel wat moeilijkheden in de toepassing van de theorie. Niet ieder element past namelijk overduidelijk in een van de drie categorieën zoals Weber ze beschrijft. Dit kan het lastig maken om een element onder legaal-rationeel, traditioneel of charismatisch gezag te plaatsen met een gedegen onderbouwing. Een expliciete beschrijving van traditioneel gezag is echter lastiger in de bronnen terug te vinden dan de andere vormen van gezag. Dit kan komen doordat het toe-eigenen van bijvoorbeeld een goddelijke voorouder zo gewoon was dat de auteur van een bron het niet nodig vond om dit gegeven expliciet te noemen. Verder dan de introductie van een *Leven* van bijvoorbeeld Suetonius en Plutarchus lijkt het vermelden van voorouders niet te gaan. Ondanks is de theorie van Weber bruikbaar met het beschikbare materiaal, de opbouw van gezag komt terug in de behandelde bronnen.

Bibliografie

Gedrukte bronnen

- Appianus van Alexandrië, *The civil wars*, red. Horace White, Loeb Classical Library 4 (Londen, 1913).
- Cassius Dio, *Roman history*, vert. Earnest Cary, Loeb Classical Library 53 (Londen, 1914-1927).
- Plutarchus, *Fall of the Roman republic*, vert. Rex Warner (Londen, 2005).
- Suetonius, *Julius Caesar*, in: *Keizers van Rome*, vert. D. den Hengst (Amsterdam, 2000).
- Velleius Paterculus, *Roman history*, vert. Frederick W. Shipley, Loeb Classical Library 152 (Cambridge, 1924).

Literatuur

- Cotton, Hannah M., Rogers, Guy M., *The Greek World, and the East: volume 3: The Greek World, Jews, and the East* (Chapel Hill, 2002).
- Flaig, Egon, 'Reassessing the theoretical framework: Meier's achievement', in: Johann P. Arnason en Kurt A. Raaflaub, *The Roman empire in context: historical and comparative perspectives* (Chichester, 2013), 67-85.
- Freeman, Philip, *Julius Caesar* (New York, 2008).
- Goldsworthy, Adrian, *Caesar: life of a colossus* (New Haven, 2006).
- Gruen, Erich S., 'Pompey, the Roman aristocracy, and the Conference of Luca', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 18 (1969), 71-108.
- Hillman, Thomas P., 'Plutarch and the first consulship of Pompeius and Crassus', *Phoenix* 46 (1992), 124-137.
- Mitchell, Thomas N., 'Cicero, Pompey, and the rise of the first triumvirate', *Traditio* 29 (1973), 1-26.
- Parrish, Eve J., 'Crassus' new friends and Pompey's return', *Phoenix* 27 (1973), 357-380.
- Potts, John, *A history of charisma* (New York, 2009).
- Ramsey, John T., 'How and why was Pompey made sole consul in 52 B.C.?', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 65 (2016), 298-324.
- Rowland, Robert J., 'Crassus, Clodius, and Curio in the year 59 B.C.', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 15 (1966), 217-223
- Southern, Pat, *Pompey the Great* (Stroud, 2002).
- Stanton, G. en B. Marshall, 'The coalition between Pompeius and Crassus 60-59 B.C.', *Historia: Zeitschrift für Alte Geschichte* 24 (1975), 205-219.
- Steel, Catherine, *The end of the Roman republic, 146 to 44 BC: conquest and crisis* (Edinburgh, 2013)
- Stevenson, Tom, *Julius Caesar and the transformation of the Roman republic* (New York, 2014).
- Weber, Max, Guenther Roth en Claus Wittich, *Economy and society: an outline of interpretive sociology* (Berkeley, 1978).